

Științe socio-umane

CULTURA ÎN ETAPA DE TRANZIȚIE: REALITĂȚI ȘI TENDINȚE

CULTURE DURING THE TRASITION PERIOD: REALITIES AND TENDENCIES

IURIE CARAMAN,

conferențiar cercetător, AȘM,

doctor în sociologie, cercetător științific coordonator,

Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Acest articol oglindește rezultatul unei cercetări sociologice naționale efectuată în comunitățile rurale din Republica Moldova și a analizei datelor din anuarele statistice, care relevă situația consumului cultural al locuitorilor din comunitățile rurale din țară.

Confruntarea datelor obținute în rezultatul cercetării sociologice și a datelor statistice relevă faptul că etapa de tranziție și modificările parvenite au schimbat radical spectrul cultural din Republica Moldova, desfășurarea și petrecerea timpului liber devenind mult mai individualizate față de timpul colectivizat propus de imperiul sovietic. Iar consumul cultural primește, de asemenea, o tentă ce ține mai mult de persoana ori individul luat aparte și de atenția/grija oferită culturii atât în familie cât și de către administrația publică locală.

Cuvinte-cheie: cultură, consum cultural, studiu sociologic, timp liber

The present article represents the result of a national sociological research conducted in the rural communities of the Republic of Moldova and it is based on the analysis of the statistical yearbooks data, which describe the situation of cultural consumption by the inhabitants of the local rural communities. The results obtained within the sociological research and the confrontation of the statistical data indicate that the changes that took place during the transition period have radically modified the cultural palette in the Republic of Moldova, free time spending becoming much more individualized compared with the collectivist style offered by the Soviet empire. Cultural consumption is also influenced by the individual person and by the attention/care offered to culture both by the family and by the local public administration.

Keywords: culture, cultural consumption, sociological study, free time

Mai mult de două decenii, Republica Moldova parcurge un proces de modernizare și tranziție de la un sistem social-economic și politic la altul, care aduce cu sine schimbări valorice și tendințe noi. Schimbările și șocurile politice, economice și sociale generate de modernizare au fost amplificate de diverși factori: apariția relațiilor de piață în urma distrugerii imperiului sovietic, survenite la finele secolului XX, conflictul transnistrean, „criza identitară“, influențe semnificative din exterior asupra proceselor interne. Factorii menționați mai sus au contribuit la fragmentarea societății moldovenești în noi grupe sociale și culturale, în segmente etnice, lingvistice, regionale etc.

Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială și de faptul că componentele culturii au devenit factori hotărâtori ai schimbării sociale. În această competiție culturală, ce are loc între societăți, este important să sporim forța creatoare, să dezvoltăm un învățământ formativ care să-i instruiască pe oameni să învețe singuri și să se adapteze la complexitatea mediului contemporan [1, p.131].

În prezentul studiu ne vom focusa atenția asupra aspectelor consumului cultural din Republica Moldova prin intermediul evaluării culturii de la începutul etapei de tranziție și a situației la ziua de astăzi.

Un tablou veridic al consumului cultural ni-l poate oferi gama și spectrul de petrecere și desfășurare a timpului liber de către conaștrii noștri din comunitățile rurale.

Referindu-ne la felul cum își petrec timpul liber și care este forma desfășurării lui în contextul comunităților rurale, după cum atestă rezultatele cercetării noastre sociologice, gama de petrecere a timpului liber capătă o tendință spre individualizare, de negare a stereotipurilor colectiviste caracteristice societăților din fostul lagăr socialist de până la trecerea la economia de piață.

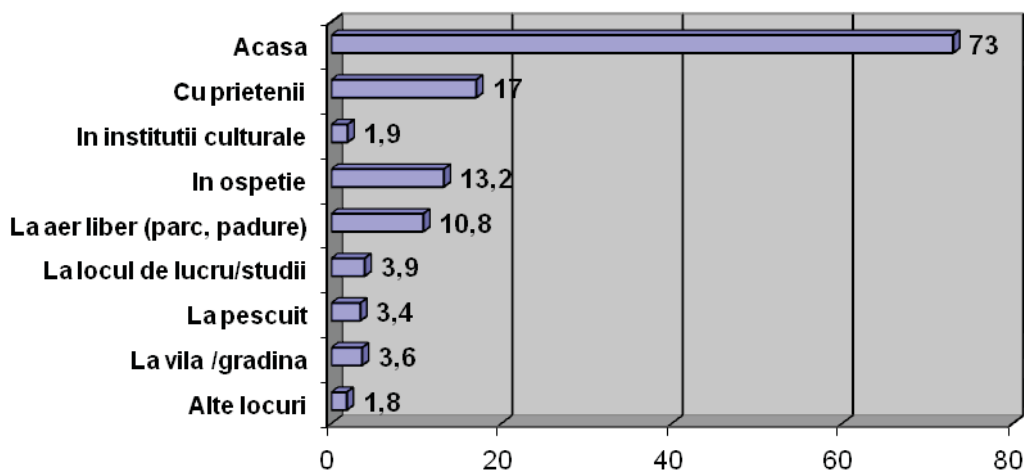

Fig. 1. Frecvențe ale petrecerii timpului liber în comunitățile rurale

Sursa: Studiu sociologic¹

Este cunoscut faptul că formele și diversitatea petrecerii timpului liber în comunitățile rurale nu sunt atât de variate ca, spre exemplu, cele din spațiul urban. Pe de o parte, muncile agricole în care este implicat individul nu îi oferă acestuia o gamă largă a timpului liber, pe de altă parte – structura instituțiilor culturale rurale nu este înzestrată și dotată suficient, pentru a le oferi locuitorilor din comunitățile rurale mai multe posibilități în organizarea agrementului pentru satisfacerea necesităților spirituale ce țin de petrecerea timpului liber.

Aceasta ne-o demonstrează și rezultatele studiului nostru (Fig.1) – 73% dintre cei intervievați își petrec timpul liber acasă, 17% – cu prietenii, 13,3% – în ospetie, 10,8% – în aer liber și doar 1,9 % – în instituțiile culturale [2].

Cultura contemporană se află într-un proces continuu de schimbare a structurii sale interioare, a viziunii spirituale și a formelor stilistice. Teoreticienii vorbesc de o schimbare de paradigmă culturală, în care includ atât schimbările generate de noile teorii științifice cât și de apariția și răspândirea, prin intermediul sistemului mediatic și nu numai, a culturii de consum. Expansiunea culturii de consum reprezintă un câmp problematic major al disciplinelor care studiază fenomenul cultural contemporan. Cultura de consum provoacă mutații negative în structura valorică a conștiinței și în comportamentul oamenilor. Sub forma divertismentului industrializat, ea alterează personalitatea umană și gândirea critică, reprezentând adesea o formă de manipulare a indivizilor. Amalgamul culturii de consum propus și implementat de perioada de tranziție poate fi numit cea mai vulnerabilă problemă a acestei perioade [3].

Criza mondială declanșată la finele sec. XX a generat așa-numitul start al etapei de tranziție. Schimbările care au survenit în sferele sociopolitice și economice la finele anilor '90 au adus remanieri cardinale în activitatea instituțiilor culturale publice din Republica Moldova. Începând cu anul 1991, când a fost proclamată independența statului moldovenesc, în Republica Moldova au fost adoptate mai multe legi care aveau menirea de a favoriza dezvoltarea culturii. Însă, implementarea lor a necesitat elaborarea unor strategii durabile, care ar fi asigurat o finanțare și o gestionare adecvate care, din păcate, nici pe departe n-au fost realizate.

¹ *Cercetare sociologică națională a comunităților rurale din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP AȘM, mai – iulie 2012.

Tabelul 1. Cum credeți, dvs. și cei apropiați, aveți posibilitatea de a vă bucura de următoarele bunuri și servicii?

Nr. crt.	Bunuri și servicii	Da	Mai degrabă da decât nu	Mai degrabă nu decât da	Nu	Mi-i greu să răspund
1.	De a obține studiile necesare	45,6	22,1	14,8	14,4	2,9
2.	De a privi spectacole interesante	29,0	20,8	23,3	22,6	4,4
3.	De a citi cărțile dorite	49,0	28,5	10,0	9,3	2,4
4.	De a viziona filmele interesante	59,1	20,0	8,4	11,1	1,5
5.	De a călători	21,1	20,5	31,6	24,2	0,2
6.	De a cumpăra cărțile dorite	30,2	18,4	24,9	23,8	2,5
7.	De a cumpăra discurile, casetele dorite	22,9	20,4	27,3	26,9	2,7

În *Tabelul 1* sunt indicate răspunsurile respondenților în problema cerințelor și așteptărilor lor în satisfacerea cu bunuri și servicii culturale și tabloul real al ofertelor. Astfel, din gama bunurilor și serviciilor culturale cel mai mare număr de respondenți – 59,1% sunt satisfăcuți de faptul că au posibilitatea de a viziona filme interesante, după care urmează 49,0% (cărțile dorite), 45,6% (posibilitatea de a obține studii). Cele mai puține șanse le întrunesc posibilitățile de a călători – 21,1% și procurarea discurilor și casetelor dorite – 22,9%.

În prezentul studiu am selectat doar anumite activități pentru a le considera consum cultural, în contextul în care consumatorii au o anumită arie a produsului cultural, din care individul are posibilitatea de a alege conform preferințelor sale spirituale și culturale.

În momentul destrămării imperiului sovietic și a declanșării etapei de tranziție, de rând cu multe schimbări structurale, economice și politice are loc și o trezire a conștiinței naționale a populației din Republica Moldova. Fenomenul se face simțit mai ales prin intermediul formațiilor folclorice și artistice, care au apărut aproape în toate localitățile din țară. Acest lucru ni-l demonstrează și datele statistice din *Tabelul 2*.

Tabelul 2. Dinamica instituțiilor culturale din Republica Moldova (1990-2012)

Instituții culturale	Anul 1990	Anul 2014	1990/2014
1. Cluburi/Case de cultură	1790	1231	- 562
2. Formații artistice	7.293	7.341	+ 48
3. Participanți (mii)	16.700	116.253	+ 99553
4. Biblioteci	2079	1364	- 715
5. Utilizatori (mii)	1.757 mii	921.400 mii	- 835.600 mii
6. Muzee	158	92	- 64
7. Instituții de învățământ artistic extrașcolar	138	109	- 29
8. Participanți (mii)	31500 elevi	17236 elevi	- 14264
9. Librării	circa 1000	77,5	- 982,5

Datele statistice din anii '90 nu dețin informații despre eșalonarea formațiilor de copii și adulți, a numărului de participanți cu astfel de genuri și categorii de formații artistice, catalogând doar numărul total de formații și participanți.

Analizând datele, observăm că numărul formațiilor artistice din anul 1990 este de 7293, iar al formațiilor folclorice și artistice din 2014 – de 7341, adică cu 48 de formații mai mult. Cu totul altul este tabloul numărului de participanți ai acestor formații. Astfel, numărul de participanți (16700) ai formațiilor artistice în anul 2014 se mărește aproape de șapte ori (116253). Aceasta ne vorbește despre

trezirea conștiinței naționale, al interesului față de limba strămoșilor, istorie, cultură, datini, obiceiuri și tradiții.

Instituțiile rurale abilitate a fi preocupate de vitalizarea vieții spirituale și culturale a comunităților rurale sunt cluburile/căminele și casele de cultură, bibliotecile publice, instituțiile religioase și puținele muzee istorice din unele localități aflate pe deplin în subvenționarea, susținerea și dirijarea administrațiilor publice locale.

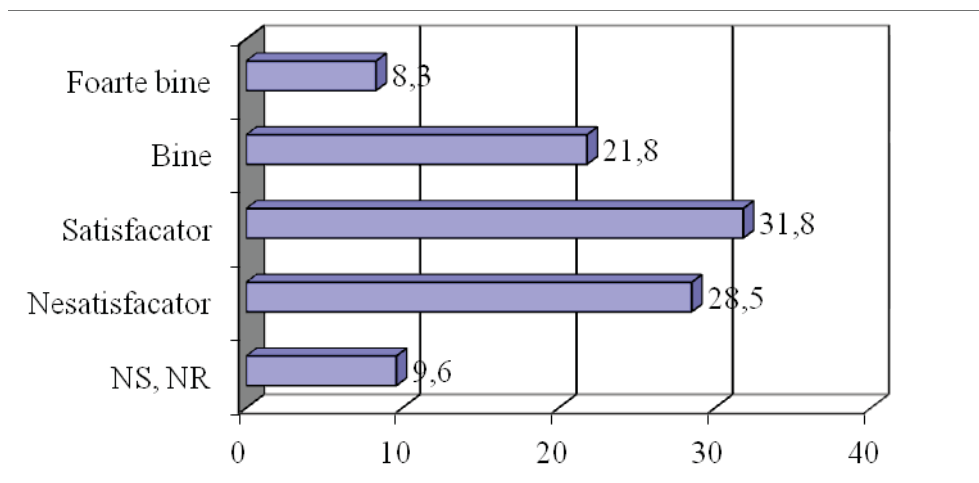

Fig. 4. Cum apreciați clubul/casa de cultură din localitatea dvs.? (%)

În Fig.4 este relatată atitudinea respondenților față de principalul edificiu cultural al comunităților rurale – clubul/casa de cultură. Astfel, cu calificativul „foarte bine” se pronunță doar 8,3% dintre respondenți, 21,8% apreciază „bine” activitatea lor, 31,8% o apreciază ca „satisfăcător”, iar 28,5% o apreciază ca „nesatisfăcător” și n-au putut să aprecieze activitatea lor 9,6%. Aceste rezultate, în fond, parcă sunt îmbucurătoare – peste 61% apreciază pozitiv activitatea așezămintelor de cultură din localitatea lor, dar mai mult de jumătate din respondenți o fac mai mult dintr-o parte, asemenea unui arbitru ce se află în afara jocului din teren. Dacă e să ne uităm la co-participarea lor în programele propuse de aceste edificii, observăm că ea este mult mai modestă – 29,6%. Adică, 30% dintre respondenți se pronunță și apreciază activitatea așezămintelor culturale dintr-o parte, neparticipând nemijlocit în activitățile acestor instituții.

Este de consemnat faptul că cea mai afectată verigă din sistemul cultural al Republicii Moldova o constituie totuși așezămintele culturale rurale – cluburile/casele de cultură și bibliotecile. Astăzi doar 37,% dintre cluburile/casele de cultură continuă să activeze (în condițiile propuse de politica culturală), fiind într-o stare tehnică satisfăcătoare, 53% de clădiri necesită reparații capitale, iar 108 edificii culturale au ajuns într-o stare avariata. Anume în cluburile/casele de cultură până la anii nouăzeci se dezvoltă creativitatea interpretativă, teatrală, coregrafică și muzicală. Marea majoritate a artiștilor autohtoni și-au început activitatea artistică anume în incintele acestor edificii culturale, a căror spectre de activitate au fost foarte diverse și multifuncționale.

Din punct de vedere al amplasării geografice, raioanele de nord ale Republicii Moldova sunt mai dezvoltate atât din punct de vedere economic cât și al bunăstării populației față de raioanele din centrul și sudul țării. După cum ne relatează aceleași date din *Tabelul 2*, în anul 1990, pe întreg teritoriul Republicii Moldova activau 1790 de cluburi și case de cultură, iar pentru anul 2014 sunt incluse în datele statistice ca existente 1231, ceea ce este mai puțin cu 559 de instituții culturale. De aici, apare o tristă concluzie: cca 550 (câteva din ele sunt din mediul urban) de localități rurale au rămas fără principalul edificiu al culturii din spațiul rural [4].

Până la destrămarea imperiului sovietic, librăriile erau o parte componentă a spectrului cultural din fiecare comunitate rurală. Datele din *Tabelul 2* ne demonstrează acest fapt. Datele statistice din perioada

anilor '90 nu relevă catalogarea numărului de librării prezente pe teritoriul Republicii Moldova și ne limităm doar la o cifră aproximativă – cca 1000 de librării. Conform datelor statistice ale anului 2012, au rămas să funcționeze 70 de librării, dintre care doar 7,5% sunt instituții de stat, iar celelalte (peste 60 librării) au devenit instituții private – rezultatul privatizării în masă a patrimoniului cultural din anii '90.

De asemenea, este tristă și situația funcționării muzeelor de pe teritoriul Republicii Moldova. Dacă în anul 1990 numărul muzeelor funcționale, de interes național, era de 158 (*Tabelul 2*), atunci în anul 2014 această cifră este de 92, adică se atestă o scădere cu 64 de muzee. Desigur, muzee de interes local sunt cu mult mai multe în localitățile rurale, dar noi vorbim de muzeele care sunt indicate în itinerariile turistice și fac parte din patrimoniul cultural al țării.

Și, în final, am vrea să spunem că cultura de consum poate provoca și mutații negative în structura valorică a conștiinței și în comportamentul oamenilor. Sub forma divertismentului industrializat, ea alterează personalitatea umană și gândirea critică, reprezentând adesea o formă de manipulare a indivizilor. Nicolae Manolescu era de părere că acest fenomen se manifestă și în câmpul cultural al societății românești, în perioada de tranziție postcomunistă: „Nu mai există nici o demarcație între cultura populară, de consum, și cea adevărată, de elita. Societatea de tranziție este o societate lipsită de spirit critic. La fel și cultura. O mângă subculturală acoperă literatura, muzica, artele, arhitectura, spectacolul de teatru, filmul. Mass-media și presa cotidiană nu au nici cea mai vagă idee de ce înseamnă cultura adevărată. Emisiunile culturale au dispărut practic de pe fața ecranelor de televiziune. Videoclipurile muzicale sunt neprofesioniste și vulgare. Telenovelele educă generația vârstnică la fel ca muzica ușoară generația tânără” [5].

În concluzie am putea spune că pentru Republica Moldova este caracteristic amalgamul unui consum cultural, unde adesea se pierde vizibilitatea culturilor („elitare”, „populare”, „de masă”) ori a lipsei de propagare a bunului simț și gust față de arta și cultura adevărată, care s-ar opune celei trunchiate, comerciale (programe TV, seriale, muzică, pictură, lectură, dramaturgie, programe concertistice).

Se cere o analiză mai complexă la nivelul instituțiilor statului privind problema culturii atât ca producție cât și sub forma consumului cultural, prin alăturarea unui set de indicatori de ordin individual și național, dar și globali, atât specifici doar culturii cât și împrumutați din celelalte domenii ale vieții sociale cu care cultura se află în strânsă relație (economic, piața muncii, educație, timp liber ș.a.).

O altă fațetă a situației culturii contemporane din Republica Moldova ar fi necesitatea încurajării producției de cultură care, efectiv, este la un nivel mult mai prejos în comparație cu statele cu care se învecinează Moldova, nemaivorbind de statele parte a comunităților europene.

Se cere o atenție mai pronunțată față de cultura țării în ansamblu. Persoanele angajate în domeniul culturii sunt remunerate la limita de existență, iar de aici reiese și numărul extrem de mic al cadrelor din domeniul dat, comparativ cu alte state din vecinătatea geografică a țării. Cu ajutorul unor politici culturale autohtone, însoțite de acțiuni simultane de susținere și încurajare a specialiștilor din domeniul culturii și sprijinire a producției culturale, vom putea să ne comparăm în termeni onorabili cu alte state vecine și să ne apropiem cu pași mai pronunțați de celelalte state membre ale Uniunii Europene.

Referințe bibliografice

1. GRIGORIU, G. *Cultură și comunicare*. București, 2008.
2. Cercetare sociologică națională a comunităților rurale din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP AȘM, mai – iulie, 2012.
3. CĂLINESCU, M. *Cinci fețe ale modernității*. Iași: Polirom, 2005.
4. Anuarul statistic al Republicii Moldova, 1990; 2014.
5. MANOLESCU, N. Cea mai gravă boală a tranziției. *În: România literară*, nr.36, 8 sept., 1999.